

DOI: <https://doi.org/10.15407/mzu2021.30.141>
УДК 94(4)327(439+477)

Рената Поладі

аспірант

Університет ім. Етвеша Лоранда (ELTE)
1088, Угорщина, Будапешт, Múzeum krt. 4., 6–8
Email: paladi.renata92@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7667-0882>

1991 РІК: У ДЖЕРЕЛ РОЗБУДОВИ УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ МІЖДЕРЖАВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

31 травня 1991 р. в рамках триденного візиту керівництва Української РСР до Будапешта було підписано дев'ять документів, що в підсумку мали вирішальне значення для розбудови угорсько-українських двосторонніх відносин. Робочому візиту української делегації на чолі з головою Верховної Ради УРСР Леонідом Кравчуком передувала багатомісячна інтенсивна підготовча робота з обох сторін. У цій статті автор здійснює спробу дати огляд цього процесу на основі розсекречених архівних документів Міністерства закордонних справ Угорщини та, насамперед, посилаючись на угорську бібліографію.

На початку дослідження автор дає коротку характеристику зовнішньополітичних цілей Угорської Республіки щодо Української РСР на межі 90-х років. Далі подається короткий опис змісту основних зустрічей угорської та української сторін, а також висвітлюється реакція керівництва СРСР на взаємне зближення двох сусідніх держав. На основі аналізу архівних матеріалів автор акцентує особливу увагу на питаннях, що мали велике значення в розвитку і регулюванні угорсько-українських двосторонніх відносин, а саме: 1) Договір про добросусідство та співробітництво, 2) Декларація про національні меншини та 3) Консульська конвенція. Завершується розвідка коротким оглядом і оцінкою візиту української делегації у Будапешт у травні–червні 1991 року, також подається короткий контент та умови всіх дев'яти підписаних документів.

Ключові слова: Угорщина, Україна, СРСР, двосторонні відносини, дипломатія.

Renata Paladi

Postgraduate Student

Eötvös Loránd University (ELTE)

Múzeum krt. 4., 6–8, Budapest, 1088, Hungary

Email: paladi.renata92@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7667-0882>

1991: AT THE ORIGIN OF BUILDING HUNGARIAN-UKRAINIAN INTER-STATE RELATIONS

On 31 May 1991, during the three-day visit of the leadership of the Ukrainian SSR to Budapest, there were signed nine documents, which ultimately were crucial for the development of Hungarian-Ukrainian bilateral relations. The working visit of the Ukrainian delegation, headed by the Speaker of the Ukrainian Parliament Leonid Kravchuk, was preceded by many months of intensive preparatory work on both sides. In this study, the author tries to give an overview of this process based on declassified archival documents of the Ministry of Foreign Affairs of Hungary and primarily referring to the Hungarian bibliography.

At the beginning of the study, the author gives a brief description of the foreign policy goals of the Republic of Hungary to the Ukrainian SSR on the verge of the 90s. Then will be given a brief description of the content of the main meetings that were organized between the Hungarian and Ukrainian sides, as well as the reaction of the Soviet leadership to the mutual rapprochement of the two neighbouring states. Based on archival materials, the author pays special attention to issues that were of great importance in the development and regulation of Hungarian-Ukrainian bilateral relations, namely 1) the Treaty of Good Neighborliness and Cooperation, 2) the Declaration on National Minorities and 3) the Consular Convention. The paper concludes with a brief review and assessment of the visit of the Ukrainian delegation to Budapest in May-June 1991 and gives a summary of the content and the terms of all nine signed documents.

Keywords: Hungary, Ukraine, Soviet Union, bilateral relations, diplomacy.

У лютому 1990 року, напередодні остаточного падіння комуністичного, режиму в Угорщині, з одного боку, та розпаду Рядянського Союзу, з іншого, в зовнішньополітичних планах Міністерства закордонних справ Угорщини, на чолі якого тоді був Дюла Горн¹, відносини з Українською РСР ще не відігравали значної ролі. Серед визначених завдань на 1990-ий рік зазначалося тільки створення консульства в Ужгороді, що, між іншим, вже з листопада 1988 року стояло на порядку денному, а також спрощення виїзду громадян за кордон. До останнього включали й імплементацію Конвенції про малий прикордонний рух². Однак, створений у травні 1990 року уряд

Йожефа Анталла³ вже ставив набагато значиміші й суттєво різноманітніші цілі щодо УРСР. Окрім питань відкриття консульства в Ужгороді⁴ та налагодження малого прикордонного руху, угорська сторона сформулювала мету, яка полягала в установленні безпосередніх двосторонніх зв'язків із тоді ще союзною республікою, Україною. Ця мета нового угорського уряду впливала насамперед із зовнішньополітичних цілей Угорської Республіки, згідно з якими вона в раціональних межах підтримувала процеси самовизначення союзних республік тоді ще існуючого СРСР та його народів, а також намагання не підкорятися радянським відносинам так, як це робило попереднє керівництво держави. Що ж стосується актуальності питання національних меншин, то воно зумовлювалось невпорядкованим юридичним статусом тієї великої кількості угорців, що проживала поза межами країни⁵.

Упродовж 1990 року найважливішими етапами розбудови двосторонніх відносин були двосторонні зустрічі, а також розробка готових до підписання проєктів документів та угод. У рамках саме таких цілей, зокрема в серпні, у Будапешті відбулася зустріч Міністра закордонних справ Угорської Республіки Гези Єсенскі⁶ й Міністра закордонних справ тоді ще УРСР Анатолія Зленка⁷. Ця зустріч була водночас і першим робочим візитом між двома країнами на рівні міністрів закордонних справ⁸.

Отже, на запрошення свого угорського колеги Г. Єсенскі, протягом 23–26 серпня 1990 року А. Зленко з робочим візитом відвідав угорську столицю. За час свого перебування в Угорщині – що могло відбутися тільки після затвердження нового українського уряду⁹ – Зленко мав зустріч і з Прем'єр-міністром Угорської Республіки Йожефом Анталлом. Останній назвав «розвиток прямих відносин із сусідньою Україною бажаним і своєчасним, відповідно до трансформацій, що відбуваються в Радянському Союзі»¹⁰. Після зустрічі з главою угорського уряду 24 серпня міністр закордонних справ УРСР також вів перемовини з Гезом Єсенскі¹¹, із державним секретарем МЗС Угорщини Тамашем Катона та заступником державного секретаря МЗС Угорщини Імрем Сокаї¹². Під час свого перебування у Угорщині Зленко запросив Гезу Єсенскі здійснити візит-відповідь¹³.

Візит міністра закордонних справ України до Будапешта справив великий вплив на міжнародній арені, особливо в сусідніх країнах регіону. Згідно з переказом глави українського МЗС від 5 вересня, «ніби розпочалися змагання за першість у розбудові відносин з Україною»¹⁴. Робоча поїздка Міністра закордонних справ України до Будапешта у серпні 1990 року, окрім початку роботи над різними проєктами документів, мала на меті ґрунтовно підготувати візит Президента Угорської Республіки Арпада Генца до Києва. Робоча поїздка останнього в Київ була запланована на вересень того ж року – майже через місяць¹⁵. Офіційний візит глави Угорщини в Україну, врешті, мав місце 27–29 вересня 1990 року¹⁶. З обговорюваних під час зустрічі

питань, а також з того, як реагували сторони перемовин, можна зробити висновок: обидві сторони були зацікавлені в успішній співпраці¹⁷. Під час свого візиту до Києва угорський президент офіційно запросив на візит-відповідь Леоніда Кравчука – Голову Верховної Ради УРСР. Останній прийняв запрошення, однак пізніше запропонував перенести цю зустріч на весну наступного, 1991 року.¹⁸

Підготовка угорсько-українського саміту

Питання подальшого поглиблення взаємовідносин постало восени 1990 року. 14 листопада Анатолій Зленко, посилаючись на досягнуті у вересні того ж року домовленості в Будапешті, офіційно запросив Міністра закордонних справ Угорщини Гезу Єсенскі відвідати Україну. Український дипломат рекомендував запланувати зустріч на кінець листопада або початок грудня, однак визначення точної дати візиту ставилося в залежність від угорської сторони.

В офіційній записці про запрошення зазначалося, що це буде не просто протокольна зустріч, а йтиметься про підготовку договорів, що матимуть визначальну роль для обох країн: «[...] зустріч може бути значущою, оскільки будуть підготовлені три готові до підписання документи: Кодекс про національні меншини, Консульська Конвенція та Угода про співпрацю між двома міністерствами закордонних справ»¹⁹.

Чергову зустріч міністрів закордонних справ двох сторін підтримував і глава Третього територіального департаменту радянської рефератури Міністерства закордонних справ Угорщини Ференц Контра²⁰. Глава департаменту пропонував Міністру закордонних справ Угорщини, щоб «8 чи 9 грудня пан Єсенскі здійснив одноденний візит до Києва»²¹. За результатами переговорів угорсько-українських експертів, що завершилися 21 листопада, Ф. Контра бачив можливість підписання трьох вищезгаданих документів. Він зазначив, що «згідно з нашою погодженою із Департаментом з питань закордонних угорців думкою, Декларація про принципи співробітництва у сфері забезпечення прав національних меншин сама собою слугувала би достатньою підставою для поїздки пана Міністра у Київ. Цей візит також відповідає духу паризького саміту Анталла–Горбачова»²². Напевно, варто кількома словами окреслити обставини та зміст згаданої у цитаті зустрічі, що мала місце в Парижі. 21 листопада 1990 року в будівлі радянського посольства у французькій столиці відбулися важливі переговори між Михайлом Горбачовим та Йозефом Анталлом. Найважливішими питаннями, що тоді стояли на порядку денному, було започаткування розпаду Варшавського договору та роз'яснення умов розбудови подальших відносин із радянськими союзними республіками. Стосовно останнього, то Прем'єр-міністр Угорської Республіки повідомив про систематичне надходження запитів такого контенту до

Будапешта. Й. Анталл говорив насамперед про балтійські країни, а також оголосив свою особисту та офіційну угорську урядову позицію щодо самовизначення цих республік. Угорщина визнавала це їхнє право²³. Одночасно з цими питаннями йшлося і про Україну.

Йожеф Анталл розповів Михайлу Горбачову про те, що серед інших радянських республік Україна теж має намір встановити дипломатичні відносини та відкрити консульське представництво в Угорщині. З відповіді генсека СРСР відчувалося, що Москва – принаймні вербально – не була категорично проти подібних ініціатив республік, що входили до його складу. Хоча зрозуміло, звичайно, що розпаду Союзу там зовсім не бажали, скоріше навпаки. Як слушно зауважує І. Касьянов, владні кола Росії, що на словах визнавали самостійність України та її право на самовизначення, по суті подібні претензії сприймали як «трагічне непорозуміння». Свої відносини з Україною вони ніколи не сприймали як питання зовнішньої політики²⁴. «Треба обміркувати питання співпраці з країнами Східної Європи. Відчуваємо складності – ми не хочемо, щоб вони були, але насамперед слід добре обдумати, потрібно більше реалізму, варто визнати, що необхідно співпрацювати. Відносини потребують юридичного оновлення, щоб відповідати новим процесам. Ми засуджуємо втручання, ніде не маніпулюємо цим. Є той, хто швидше розпочав свій рух у напрямку Заходу. Хай спробує, переконається сам. Ми не схвалюємо того, хто орієнтується цілковито на Захід і повністю відкидає все, що належить до східних зв'язків. Можливо, ці зв'язки були деформовані, та вони мали широкі можливості. Треба передумати, треба підготувати [Підкреслення в тексті від автора]»²⁵. На запитання Анталла, чи можуть міністри закордонних справ двох сторін розпочати відповідні перемовини, Горбачов відповів: «Так. Оголошуймо»²⁶. Щодо України, вирішення обговорюваних питань М. Горбачов уважав можливим у такий спосіб, щоби ця союзна ще тоді республіка мала представництво в Будапешті в рамках радянського посольства. Серед планів було озвучено, що радянське Генеральне консульство в Дебрецені буде реорганізоване в українське представництво²⁷.

Водночас багатообіцяюча підготовка, врешті-решт, не привела до очікуваних результатів. Візит І. Єсенскі, запланований на листопад 1990 року, і який мав відбутися одночасно з поїздкою Міністра закордонних справ Угорщини до Москви, врешті, був відстрочований²⁸. Незважаючи на те, що на паризькій зустрічі Анталла з Горбачовим²⁹ останній погодився на встановлення Угорщиною зв'язків із союзними республіками, під час переговорів він усе-таки давав відтерміновуючі відповіді на деталізуючі запитання глави угорського уряду. 26 листопада, через п'ять днів після паризького саміту, радянський дипломат та керівник одного з департаментів МЗС СРСР М. Сенкевич, «особливо акцентуючи, передав» прохання радянського керівництва Посольству Угорщини в Москві, щоб угорська сторона не відправляла

жодну делегацію, а також не підписувала подальших двосторонніх документів із союзними республіками, допоки у грудні не відбудеться ратифікація нового союзного договору. Подібний імператив радянська влада обґрунтовувала тим, що “ці дії тепер можуть мати руйнівний вплив на підписання союзного договору”, а окремі союзні республіки могли б укласти такі угоди, що суперечили би йому.³⁰

Окрім цього, українська сторона зі свого боку хотіла змінити список запланованих до підписання документів. У шифротелеграмі від 29 листопада 1990 р. разом із запевненням, що А. Зленко залюбки зустрінеться зі своїм угорським колегою хоч 8, хоч 9 грудня, вказувалося й те, що з-поміж трьох документів готові підписати тільки Консульську конвенцію та протокол про співробітництво двох МЗС, але не документ про принципи співробітництва у сфері забезпечення прав національних меншин. Згідно з телеграмою, міністр закордонних справ України таке рішення обґрунтував наступним чином: «Стосовно тексту кодексу про нацменшини – насамперед із боку організацій, що не належать до МЗС – були озвучені заперечення. Не хочуть визнавати домовленості щодо колективних прав нацменшин та пункт, де вказується зв'язок нацменшин зі своєю нацією»³¹. Одночасно з цим українська сторона повідомила, що й «візит Л. Кравчука наприкінці грудня був тільки ідеєю. Відповідно до рішення глави [Верховної Ради], візит в Угорщину відкладено до весни наступного року»³².

На початку 1991 року консультації та узгодження продовжилися там, де у грудні були призупинені. 10 січня Генеральний консул Угорщини в Києві Андраш Палді³³ відвідав главу Секретаріату МЗС України Бориса Тарасюка з метою узгодити подальший перебіг переговорів експертів двох сторін. Український дипломат підтримав ініціативу свого угорського колеги і спонукав до якомога швидшого початку консультацій³⁴. Б. Тарасюк зауважив, що найдоцільніше було б, якби угорські експерти прибули до Києва 20 січня й розпочали роботу вже наступного дня. Він також зазначив, що зі свого боку українська сторона готова до остаточного узгодження всіх трьох вказаних вище документів. Глава Секретаріату МЗС УРСР також наголосив, що «оскільки міністр А. Зленко почне працювати з 27 [січня], починаючи з цього дня вони будуть готові в будь-який час прийняти пана міністра Єсенскі. Готові також адаптуватися до можливої московської програми міністра»³⁵.

Незважаючи на те, що поворотним пунктом у розбудові угорсько-українських двосторонніх зв'язків стали ті документи, що були підписані у травні 1991 року, ще до цього моменту – точніше, паралельно з підготовкою цих документів – відбувалася підготовка візиту в Україну Міністра закордонних справ УР І. Єсенскі. Відповідно до змісту січневої шифротелеграми показово, що на запланований на травень візит угорського міністра найважливішими для перемовин темами виступали не договори про нацменшини,

Консульська конвенція чи Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Українською РСР та Угорською Республікою – про них навіть згадки нема. Приймаюча сторона мала на меті поставити на порядок денний такі важливі, хоч на той час і другорядні питання, як встановлення пам'ятника збройним силам Угорщини та створення українсько-угорського фонду для підготовки керівників (менеджерів)³⁶. Ймовірно, такий крок був обумовлений подальшим розпадом Радянського Союзу та викликаного цим наростаючою внутрішньополітичною кризою³⁷.

З огляду на політичні події, що мали місце в Радянському Союзі, підготовка до угорсько-української зустрічі прискорилося на початку травня 1991 року. Хоч під час попередніх переговорів і йшлося про візит Міністра закордонних справ Угорщини до Києва (який, зрештою, так і не відбувся), проте документи, що становили предмет двосторонніх переговорів, врешті були підписані в Будапешті під час офіційного візиту української делегації на чолі з Леонідом Кравчуком у травні 1991 року.

Процес підготовки тексту договорів, утім, не можна назвати простим. Під час попередніх перемовин їхній зміст також був предметом суперечок. 7 травня з боку угорського МЗС А. Зленка повідомили, що «потрібно би підписати договір про нацменшини та протокол про співробітництво двох МЗС»³⁸. Стосовно ж Консульської конвенції, угорська сторона повідомила, що «її глави департаментів [тільки] парафують, оскільки при підписанні документа як угорська, так і українська сторони порушили б умови угорсько–радянської консульської домовленості. Якщо українська та радянська сторони можуть змінити строк чинності угорсько–радянської консульської домовленості, то з угорської сторони відразу підпишемо [Консульську конвенцію], уже під час візиту президента»³⁹. У своїй відповіді глава МЗС України схвально відповів щодо підписання в Києві Консульської конвенції і протоколу про співробітництво МЗС України та Угорщини. Однак підписання документа про нацменшини Зленко відхилив, оскільки він – «документ міжнародного значення», а отже його правильно було би ратифікувати під час будапештської зустрічі Й. Анталла й Л. Кравчука. «Якщо ж такий варіант для угорської сторони не є прийнятним, то [...] відкладемо підписання документів»⁴⁰. Очевидно, що формулювання таких умов з обох сторін пояснюється дещо різними першочерговими державними цілями.

Із повідомлення Анатолія Зленка стало відомо, що українська сторона вже розробила текст Консульської конвенції і з Польщею, але, зважаючи на те, що Угорська Республіка була першою, котра запросила його до робочого візиту, а також угорський Президент здійснив першим офіційну робочу поїздку до України, що розцінюється як дуже важливий політичний жест, – польський документ «він не хоче підписувати до того часу, поки це не відбудеться з Угорщиною»⁴¹. Згодом Дмитро Ткач – тоді ще співробітник радянського посольства

в Будапешті з українських питань – також мав зустріч із главою МЗС Угорщини та від імені А. Зленка повторно запросив його на робочий візит до Києва. Угорська сторона відреагувала позитивно.

Напередодні візитів делегацій для угорської сторони суттєву проблему складало вирішення того, як можна підписати Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво з Україною, котра на той час ще перебувала у складі СРСР. З боку Третього територіального департаменту МЗС Угорщини, ймовірно, саме через це рекомендували до уточнення та ратифікації радянсько-угорського міждержавного договору підписувати не готові угорсько-українські міждержавні договори, а лише декларації про намір їх підписання, бо «поспіх може більше зашкодити, ніж користі принести»⁴². Нездіяльність обачності угорської сторони підсилювало й те, що 29 травня, у переддень прибуття української делегації до Будапешта, Посол СРСР в Угорщині Іван Абоїмов передав співробітникам угорського МЗС: «УРСР не має необмеженої міжнародної правосуб'єктності й може формувати свої зовнішні відносини лише відповідно до радянської Конституції, законів та міжнародних зобов'язань. Згідно із загальноприйнятими нормами міжнародного права, повноправними учасниками міжнародних відносин визнаються лише незалежні держави. Між Українською РСР чи іншою союзною республікою та певною третьою державою, як от і Угорщина, може йтися лише про такі відносини, що є співставними з існуючими між Угорською Республікою та Радянським Союзом правовими рамками та доповнюють їх»⁴³.

Угорсько-українська зустріч

Очолована Леонідом Кравчуком українська делегація перебувала в угорській столиці між 30 травня – 1 червня 1991 року⁴⁴. Основним партнером Л. Кравчука в переговорах був президент Угорської Республіки Арпад Генц, котрий і запросив главу Верховної Ради УРСР. Серед інших партнерів, із ким велися перемовини, були Прем'єр-міністр Угорщини Йозеф Анталл, міністр закордонних справ Геза Єсенскі, спікер парламенту Дьордь Сабад та міністр фінансів Міхай Купа. Крім перерахованих високоповажностей у переговорних процесах з угорського боку брали участь також заступник держсекретаря МЗС Угорщини Імре Сокаї, посол Угорщини у СРСР Шандор Дьорке та генеральний консул Угорщини Андраш Палді. З українського боку серед дванадцяти членів делегації у переговорах взяли участь голова МЗС Анатолій Зленко, державний міністр з питань оборонного комплексу і конверсії України Віктор Антонов, уповноважений Верховної Ради із закордонних справ Дмитро Павличко та голова обласної ради Закарпатської області Михайло Волощук⁴⁵.

Як зазначав у своїй доповіді про візит Геза Єсенскі, особливу важливість зустрічі надавав факт, що «в історії угорсько-українських відносин це була перша зустріч такого високого рівня. Вперше випала можливість організувати

серію переговорів, що охоплювали б усі сфери взаємовідносин між двома країнами. Президентський візит став підтвердженням того, що Угорщина першою запевнила Україну у своїй підтримці стосовно проголошення нею свого суверенітету. Для Угорщини значення відносин полягає в тому, що з-поміж усіх радянських республік із сусідньою Україною вони найглибші. Це вірно відображається і безпрецедентною кількістю документів, що були підписані під час візиту Л. Кравчука»⁴⁶.

Для угорської сторони з-поміж дев'яти підписаних тоді документів найвизначнішим була декларація про намір – угорською мовою «szándéknyilatkozat» – укладення Договору про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Українською РСР та Угорською Республікою. Як про це йдеться у звіті Міністра закордонних справ Угорщини, «основна ідея Декларації полягає в тому, що Угорщина й Україна відповідно до своїх національних інтересів, спираючись на європейські цінності та згідно з документами про європейський мир і безпеку розвивають та зміцнюють свої дружні відносини, добросусідство та взаємовигідну співпрацю в політичній, економічній, торговельній, екологічній, культурній, гуманітарній та інших сферах»⁴⁷. Пізніше, 6 грудня 1991 року, в Києві на основі саме цього документа був підписаний українсько-угорський договір про добросусідство⁴⁸.

Другим дуже важливим документом став ініційований угорською стороною договір, основною метою якого було забезпечення прав національних меншин. Документ окреслив принципи співпраці й виявився зразковим серед країн регіону у сфері забезпечення прав нацменшин. Зокрема, Декларація про меншини підтвердила необхідність взаємної гарантії прав національних меншин як на індивідуальному, так і на колективному рівні, а також сприяла збереженню етнічної, культурної, мовної та релігійної ідентичності меншин⁴⁹.

Варто зазначити, що у процесі ухвалення цього документа проблеми виникли вже майже безпосередньо перед приїздом української делегації. Імре Сокаї, заступник державного секретаря Міністерства закордонних справ, повідомив Йожефу Анталлу, що «вдень 28 травня – абсолютно несподівано – голова української експертної групи подав поправку до одного з пунктів Декларації. У ній він відкликає свою попередню згоду про визнання колективних прав національних меншин. Таким кроком відступає ще далі, ніж було досягнуто ухваленням принципів Паризької хартії»⁵⁰. Угорська сторона категорично відхилила спробу експертів іншої сторони змінити текст договору, обґрунтовуючи це тим, що «підготовлені документи разом являються компромісним пакетом, а зміна цього пункту змінила би рівновагу цього компромісу»⁵¹. До незмінності тексту угорська сторона ставилася настільки серйозно, що готова була зберегти його навіть ціною провалу угорсько-української робочої зустрічі⁵². У підсумку, українська сторона прийняла декларацію про нацменшини без змін.

Не менш важливий документ був підписаний і міністрами закордонних справ двох країн, а саме: угорсько–українська консульська домовленість. З угорського боку цей документ, незважаючи на його підписання, був ратифікований тільки після змін територіальної дії угорсько–радянської консульської домовленості. Виокремлення цього факту є важливим, оскільки попри те, що на той час парламент України вже ухвалив Декларацію про державний суверенітет⁵³, відповідно до умов ще діючого угорсько–радянською документа, підписання подібної консульської домовленості з Українською РСР, а також її ратифікація, з боку Москви трактувалося би рівносильним втручанням у внутрішні справи Радянського Союзу і могло би стати великим фактором ризику для угорців – як про це попередив радянський посол І. Абоїмов⁵⁴. У ситуації, коли виведення радянських військ із території Угорщини все ще тривало, подібний крок міг би мати непередбачувані наслідки.

Крім вказаних вище документів також були підписані Декларація про гуманітарне співробітництво між Україною та Угорщиною, Конвенції про торговельно-економічні відносини та науково-технічне співробітництво, а також про фізичне виховання і спорт. Строком на 1991–1992 роки була підписана Угода про співробітництво між Міністерством культури та народної освіти Угорської Республіки й Міністерством народної, вищої та середньої професійної освіти УРСР. Сторони також взаємно скріпили підписами Меморандум про намір взаєморозуміння у сфері охорони здоров'я й медичного співробітництва, а також спільний Меморандум про намір взаєморозуміння щодо екологічного співробітництва. Останній передбачав до вересня 1991 року підготовку двосторонньої угоди про співпрацю в галузі екології⁵⁵.

Підписання дев'яти угорсько-українських двосторонніх документів стало безпрецедентним не тільки з огляду на їхню кількість. Вони стали взірцем для підписання угод із подібним змістом та сферою застосування з іншими країнами. Наприклад, при підготовці Декларації про національні меншини, Декларації про основи угорсько–литовських відносин та розвиток економічних відносин між двома державами за взірць мали саме угорсько-українські угоди⁵⁶. Під час зустрічі литовська сторона навіть отримала копії документів про підписані угорсько-українські угоди, щоби безпосередньо відштовхуватися від них⁵⁷.

Висновки

Документи, що були підписані під час триденного робочого візиту Голови Верховної Ради УРСР Л. Кравчука до Угорської Республіки в травні–червні 1991 р., стали віхою у побудові добросусідських відносин між Україною та Угорщиною. Це чітко простежується під час усього періоду

падіння комуністичного режиму у країнах соціалістичного табору, а також позначилося на взаємовідносинах 1990-х років. Підписані у травні 1991 року документи не лише офіційно засвідчували відокремлення подальшої політики двох країн від Москви (з боку України ця тенденція невдовзі утвердилася і проголошенням незалежності країни), а й заклали основу українсько-угорським двостороннім відносинам, розвиток яких після розпаду СРСР активізувався. На тлі цього не є помилкою констатувати, що Угорщина була першою країною, котра після Всеукраїнського референдуму, що відбувся 1 грудня 1991 року, 3 грудня організувала діяльність свого Посольства у Києві, а 6 грудня підписала двосторонній Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво з Україною⁵⁸. Водночас укладені міжнародно-правові документи мали й ширше значення, що виходило за межі суто угорсько-українських двосторонніх відносин. Їх підписання стало прикладом укладення подібних за змістом і сферою застосування угод і з іншими країнами регіону.

¹ Упродовж 10 травня 1989 р. – 23 травня 1990 р. Міністром закордонних справ Угорської Народної Республіки, а згодом уже Угорської Республіки був Дюла Горн. Після створення першого незалежно обраного уряду Угорської Республіки на посаді міністра закордонних справ країни його змінив Геза Єсенскі.

² MNL OL XIX-J-1-j. 1990. 78. dob. 145-93-1243. A kijevei főkonzulátus jelentése az 1989. évi tevékenységéről. Kijev, 1990. február 23.

³ *Йожеф Анталл* (угор. Antall József, 8 квітня 1932 р., Будапешт – 12 грудня 1993 р., Будапешт) – угорський політик, перший Прем'єр-міністр незалежної Угорської Республіки (з 23 травня 1990 р. – по 12 грудня 1993 р.). З 21 жовтня 1989 року і до своєї смерті очолював урядову партію «Угорський демократичний форум» (угорською: Magyar Demokrata Fórum, MDF).

⁴ Keskeny Ernő. A magyar–orosz kapcsolatok 1989–2002. Budapest: Századvég, 2012. P. 85.

⁵ За офіційними даними перепису населення станом на 1989 рік на території Української РСР проживало 163 111 осіб угорської національності. *Розподіл населення за національністю та рідною мовою*. URL: <http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/Saveshow.asp> (2021.04.18).

⁶ *Геза Єсенскі* (угорською: *Jeszszky Géza*, нар. 10 листопада 1941 р., м. Будапешт, Угорщина) – видатний історик, дипломат, політик. За урядування Йожефа Анталла, протягом 1990–1994 років Міністр закордонних справ Угорської Республіки. Упродовж 1998–2002 років Посол Угорської Республіки у Вашингтоні, згодом між 2011–2014 роками – у Норвегії та Ісландії.

⁷ *Анатолій Максимович Зленко* (2 червня 1938, смт Ставище, Київська область, Українська РСР, СРСР – 1 березня 2021) – український дипломат, перший Міністр закордонних справ України (1990–1994, 2000–2003). Детальніше про біографію та дипломатичну кар'єру А.М. Зленка див.: Зленко А.М. Зовнішня політика України: від романтизму до прагматизму. Виступи, промови та статті. Київ, 2001; Його ж. Дипломатія

і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. Харків, 2003; Табачник Д.В. Історія становлення і розвитку дипломатії України. Київ: «Либідь», 2009. С.728.; Віднянський С.В. Анатолій Зленко і формування зовнішньої політики незалежної України. *Зовнішні справи*. 2016. № 1. С.26-31; Йоґо ж. Анатолій Зленко: біля витоків становлення зовнішньої політики й дипломатичної служби незалежної України. *Дипломатична та консульська служба у вимірі особистості*. Київ: Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв, 2016. С.293-305; Paládi R. (2021). Anatolij Zlenko, a független Ukrajna első külügyminisztere. *Újkor.hu* [online]. URL: <https://ujkor.hu/content/anatolij-zlenko-fuggetlen-ukrajna-első-kulugyminisztere> (2021.04.04.)

⁸MNL OL XIX-J-1-k 1990. 89. dob. 145-1-6114-5. Feljegyzés Jeszenszky Géza és Anatolij Zlenko megbeszéléseiről. Budapest, 1990. szeptember 3.; Páldi András: *Egyre távolabb Moszkvától. Egy diplomata kijevei emlékei 1986–1992*. Budapest: Belvárosi Könyvkiadó, 1996., p. 199–200.; Jeszenszky Géza: *Kísérletek a trianoni trauma orvoslására. Magyarország szomszédsági politikája a rendszerváltás éveiben*. Osiris Kiadó, Budapest, 2016., p. 163.

⁹MNL OL XIX-J-1-j. 1990. 72. dob. 145-13-002473/1990. Göncz Árpád kijevei utazása. 1990. július 2.

¹⁰MNL OL, XIX-J-1-j. 1990. 71. dob. 002916/1/1990. Jelentés a Kormánynak A.M. Zlenko ukrán külügyminiszter magyarországi látogatásáról. 1990. szeptember 7.

¹¹MNL OL XIX-J-1-j. 1990. 72. dob. 145-13-002526/1/1990. Tárgyalási témavázlat Jeszenszky Géza külügyminiszter úrnak az Anatolij Zlenko ukrán külügyminiszterrel folytatandó tárgyalásokhoz. 1990. augusztus 22. Див.: Jeszenszky, Op. cit., p. 163.

¹²MNL OL XIX-J-1-j. 1990. 71. dob. 002916/2/1990. Tárgyalási témavázlat Szokai Imre úr részére az A. M. Zlenko ukrán külügyminiszterrel folytatandó megbeszéléshez. 1990. szeptember 6.

¹³Див.: MNL OL XIX-J-1-j. 1990. 72. dob. 145-13-003153/1990. Jeszenszky Géza kijevei látogatása. 1990. október 1.

¹⁴MNL OL XIX-J-1-j 1990. 71. dob. 145-114-002916/3/1990. Zlenko látogatásának nemzetközi vonzatai. 1990. szeptember 6.; Páldi: Op. cit., p. 200–201.

¹⁵Див.: MNL OL XIX-J-1-j. 1990. 72. dob. 145-13-002526/1990. Magyar–ukrán magas szintű látogatások. 1990. július 4.

¹⁶Magyar Külpolitikai Évkönyv (МКЭ), 1990., p. 51.

¹⁷90. dob. 145-1-6113. Feljegyzés Göncz Árpád kijevei látogatásáról. Budapest, 1990. június 26.

MNL OL XIX-J-1-k 1990. Спільне комюніке сторін більш детально тут: МКЭ, 1990., p. 247–250.

¹⁸MNL OL XIX-J-1-j. 1990. 72. dob. 145-13-003153/3/1990. Jeszenszky úr kijevei látogatása. Kijevei Főkonzulátus rejtjel távirat. 1990. november 29.

¹⁹MNL OL XIX-J-1-j. 1990. 72. dob. 145-13-003153/1/1990. Zlenko meghívása a magyar külügyminiszter számára. 1990. november 14.

²⁰Ференц Контра з 1977 року був співробітником угорського Міністерства закордонних справ. З березня 1989 року – секретар I категорії при Першому територіальному департаменті. В 1990 році був переведений до Третього територіального департаменту. З 1 червня 1991 року – заступник глави Третього територіального департаменту.

²¹ MNL OL XIX–J–1–j. 1990. 72. dob. 145-13-003153/2/1990. Javaslat Jeszenszky Géza külügyminiszter úr kijevei látogatására. 1990. november 22.

²² Ibidem.

²³ *OTM Antall-hagyaték 24. doboz.* Tárgyalási emlékeztető Mihail Gorbacsov és Antall József párizsi tárgyalásáról. 1990. november 21. Közli: Sáringer János: Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához (1990. május – 1990. december). I. kötet. Budapest: Veritas Történetkutató Intézet–Magyar Napló, 2015. P. 165–167. Про погляди Й. Анталла щодо місця падіння комуністичного режиму в Угорщині в міжнародних відносинах та національних історіях, про перші кроки на шляху до мирного переходу до ринкової економіки детальніше: Erdődy Gábor: *Antall József a rendszerváltoztatás sajátosságairól.* In: Cservák Csaba–Hoppál K. Bulcsú (szerk.): *Antall József, a rendszerváltoztató miniszterelnök.* Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2015. pp. 57–82.; Про політичні погляди Й. Анталла детальніше: Pritz Pál: *Antall József politikai nézetei.* In: Cservák Csaba–Hoppál K. Bulcsú (szerk.). Op. cit., pp. 197–214.

²⁴ Касьянов Г. Україна 1991–2007. Нариси новітньої історії. Київ: Наш Час, 2008. P. 105.

²⁵ *OTM Antall-hagyaték 24. doboz.* Tárgyalási emlékeztető Mihail Gorbacsov és Antall József párizsi tárgyalásáról. 1990. november 21. Közli: Sáringer János: Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához (1990. május – 1990. december). I. kötet. Budapest: Veritas Történetkutató Intézet–Magyar Napló, 2015., p. 165.

²⁶ Ibidem., p. 166.

²⁷ Ibidem., p. 42–43.

²⁸ MNL OL XIX–J–1–j. 1990. 72. dob. 145-13-003007/5/1990. Jeszenszky Géza moszkvai útja.

²⁹ МКЕ, 1990., p. 62.

³⁰ MNL OL, XIX–J–1–j. 1990. 72. dob. 145-13-3007/5. Moszkvai Nagykövetség Rejtjel távirat. 1990. november 26.

³¹ MNL OL XIX–J–1–j. 1990. 72. dob. 145-13-003153/3/1990. Javaslat Jeszenszky Géza külügyminiszter úr kijevei látogatására. 1990. november 29.

³² Ibidem.

³³ *Андраш Палді* (угорською: Páldi András, нар. 14 лютого 1927 р., с. Ракоціфалва, Угорщина) – за спеціальністю економіст, протягом 1986–1992 років виконував обов'язки Генерального консула, а згодом Посла Угорської Республіки. У березні 1992 року був відкликаний у Будапешт. Наступником Палді на посаді Посла УР в Україні став Іштван Варга.

³⁴ MNL OL XIX–J–1–j. 1991. 60. dob. 145-13-00218/1990. Megbeszélés B. Taraszjukkal a szakértői egyeztetés folytatásáról.

³⁵ Ibidem.

³⁶ MNL OL XIX–J–1–j. 1991. 60. dob. 145-13-00218/1/1990. Jeszenszky Géza ukrajnai látogatásának előkészítése. 1991. január 25.

³⁷ Касьянов Г. Вказана праця. С. 24–25.

³⁸ MNL OL XIX–J–1–j. 1991. 60. dob. 145-13-00218/2/1991. Rejtjeltávirat. Zlenko ukrán külügyminiszter megjegyzései. 1991. május 8.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ MNL OL XIX–J–1–j. 1991. 145-13-00218/5/1991. Feljegyzése Dmitro Tkacs szovjet nagykövetség I. titkárral való találkozásáról (meghívás kijevei munkalátogatásra). 1991. május 8.

⁴² MNL OL XIX–J–1–j. 1991. 145-13-00712/3/1991. Ukrán javaslatok magyar–ukrán közös dokumentumok aláírására. 1991. május 10. p. 1–2. Див.: Jeszenszky, Op.cit., 2016. p. 163.

⁴³ MNL OL XIX–J–1–j. 1991. 60. dob. 00712/7/1991. Feljegyzés Aboimov szovjet nagykövet Kravcsuk látogatásával kapcsolatos felvetése tárgyában. 1991. május 29. Публ.: Sáringer János: Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához (1991. január – 1991. december). II. kötet. Budapest: Veritas Történetkutató Intézet–Magyar Napló, 2018. pp. 293–294.

⁴⁴ МКÉ, 1991. p. 34.

⁴⁵ МКÉ, 1991., p. 34.; Див.: MNL OL XIX–J–1–j. 1991. 60. d. 00712/9/1991. Jeszenszky Géza jelentése Antall Józsefnek Leonyid Kravcsuk ukrán elnök magyarországi látogatásáról. 1991. június 6. Публ.: Sáringer, Op. cit., 2018., p. 300–307.

⁴⁶ MNL OL XIX–J–1–j. 1991. 60. d. 00712/9/1991. Jeszenszky Géza jelentése Antall Józsefnek Leonyid Kravcsuk ukrán elnök magyarországi látogatásáról. 1991. június 6. Публ.: Sáringer, Op. cit., 2018., p. 301.

⁴⁷ Ibidem, pp. 304–305.

⁴⁸ МКÉ, 1991., p. 390.

⁴⁹ Sáringer, Op. cit., 2018., p. 305.

⁵⁰ MNL OL XIX–J–1–j. 1991. 60. dob. 145-13-00712/5/1991. Szokai Imre külügyminiszeri helyettes államtitkár értesítése Antall József miniszterelnök úrnak. 1991. május 29.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem.

⁵³ Декларация про державний суверенітет України. № 55-ХІІ від 16.07.1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (2021-03-19)

⁵⁴ MNL OL XIX–J–1–j. 1991. 62. d. 00185/1991. Feljegyzés. Megbeszélés Andrej Aboimov szovjet nagykövettel. 1991. január 11. Публ.: Sáringer, Op. cit., 2018., p. 121.

⁵⁵ MNL OL XIX–J–1–j. 1991. 60. d. 00712/9/1991. Jeszenszky Géza jelentése Antall Józsefnek Leonyid Kravcsuk ukrán elnök magyarországi látogatásáról. 1991. június 6. Публ.: Sáringer, Op. cit., 2018., pp. 305–307.

⁵⁶ MNL OL XIX–J–1–j 1991. 58. d. Feljegyzés Valdemar Katkus litván külügyminiszter-helyettes magyarországi látogatása tárgyában. 1991. július 29. Публ.: Sáringer, Op. cit., 2018., p. 312.

⁵⁷ MNL OL XIX–J–1–j 1991. 58. d. Feljegyzés Valdemar Katkus litván külügyminiszter-helyettes magyarországi látogatása tárgyában. 1991. július 29. Публ.: Sáringer, Op. cit., 2018., p. 313.

⁵⁸ A diplomáciai kapcsolatok létesítésének, illetve a Magyarország és Ukrajna közötti jószomszédságról és együttműködésről szóló alapszerződés aláírásának 25. évfordulójára. Kyiv: Magyarország Nagykövetsége, 2016. P. 23–25.

REFERENCES

1. *A diplomáciai kapcsolatok létesítésének, illetve a Magyarország és Ukrajna közötti jószomszédságról és együttműködésről szóló alapszerződés aláírásának 25. évfordulójára.* (2016). Kyiv: Magyarország Nagykövetsége [in Hungarian].
2. Baráth, M. Önök mostantól független országok vezetői! Szovjet csapatkivonás Magyarországról. *Századok* 149/1, 121–165 [in Hungarian].
3. *Deklaratsiia pro derzhavnyj suverenitet Ukrainy.* (1990). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (2021-03-19) [in Ukrainian].
4. Erdődy, G. (2015). Antall József a rendszerváltoztatás sajátosságairól. *Antall József, a rendszerváltoztató miniszterelnök.* Budapest: L'Harmattan Kiadó [in Hungarian].
5. Jeszenszky, G. (2016). *Kísérletek a trianoni trauma orvoslására. Magyarország szomszédsági politikája a rendszerváltás éveiben.* Osiris Kiadó, Budapest [in Hungarian].
6. Kas'ianov, H. (2008). *Ukraina 1991–2007. Narysy novitn'oi istorii.* Kyiv: Nash Chas [in Ukrainian].
7. Keskeny E. (2012). *A magyar–orosz kapcsolatok 1989–2002.* Budapest: Századvég [in Hungarian].
8. Paládi, R. (2021). Anatolij Zlenko, a független Ukrajna első külügyminisztere. *Újkor.hu.* Retrieved from <https://ujkor.hu/content/anatolij-zlenko-fuggetlen-ukrajna-elso-ku-lugyminisztere> (2021.04.04.) [in Hungarian].
9. Páldi, A. (1996). *Egyre távolabb Moszkvától. Egy diplomata kijevei emlékei 1986–1992.* Budapest: Belvárosi Könyvkiadó [in Hungarian].
10. Sáringer, J. (2015). *Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához (1990. május – 1990. december). I. kötet.* Budapest: Veritas Történetkutató Intézet–Magyar Napló [in Hungarian].
11. Sáringer, J. (2018). *Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához (1991. január – 1991. december). II. kötet.* Budapest: Veritas Történetkutató Intézet–Magyar Napló [in Hungarian].
12. Tabachnyk (2009). D.V. *Istoriia stanovlennia i rozvytku dyplomatii Ukrainy.* Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].
13. Vidnyanskyj, S.V. (2016). Anatolij Zlenko: bilia vytokiv stanovlennia zovnishn'oi polityky j dyplomatychnoi sluzhby nezaleznoi Ukrainy. *Dyplomatychna ta konsul's'ka sluzhba u vymiri osobystosti.* Kyiv: Heneral'na dyrektsiia z obsluhovuvannia inozemnykh predstavytstv [in Ukrainian].
14. Vidnyanskyj, S.V. (2016). Anatolij Zlenko i formuvannia zovnishn'oi polityky nezaleznoi Ukrainy. *Zovnishni spravy*, 1, 26-31 [in Ukrainian].
15. Zlenko, A.M. (2003). *Dyplomatiia i polityka. Ukraina v protsesi dynamichnykh heopolitychnykh zmin.* Kharkiv [in Ukrainian].
16. Zlenko, A.M. (2001). *Zovnishnia polityka Ukrainy: vid romantyzmu do prahmatyzmu. Vystupy, promovy ta statti.* Kyiv [in Ukrainian].